

propia superfície de les posteriors ciutats romanes de *Gerunda*, *Baetulo*, *Barcino* i possiblement *Iluro*.

En època ibèrica plena el poblat ja ocupa la superfície que delimiten el circuit de muralles. Els darrers estudis indiquen que el perímetre emmurallat no sembla haver variat des de la seva construcció, a la 2ª meitat de s. IV a.C. (ZMORA ET ALII 1991 p. 347). Per tant l'àrea del poblat (si bé no tenim indicis per saber si tot era ocupat) era ja d'unes grans dimensions en aquell moment.

La gran cisterna podria també datar-se en aquest moment. Si bé no hi ha dades arqueològiques suficients (coneixem només els nivells d'amortització), els paral·lels d'aquesta estructura amb la del poblat del Turó del Vent (nº 19.5) permeten formular aquesta hipòtesi.

Finalment, en època ibèrica plena es construeix l'"edifici públic" al poblat, edifici que s'ha relacionat amb edificis religiosos del Mediterrani Oriental (BARBERA 1985).

A finals de s. III i inicis de s. II a.C., a Burriac s'hi detecta un buit d'informació important. Les excavacions arqueològiques no han localitzat nivells clars d'aquest moment. Aquest factor es deu en bona part a la importància de les remodelacions que en època posterior, a partir de mitjans de s. II a.C., es produeixen al poblat, que han arrassat aquests nivells. De tota manera, és cert també que no són molt nombrosos els materials recuperats d'aquest moment en les actuacions arqueològiques. Aquest moment està poc documentat a Burriac (en canvi el coneixem en els jaciments que hi ha al voltant del poblat)⁶. No creiem però que es pugui defensar l'existència d'un abandonament, sinó que es tracta d'un problema diferent:

* Per un costat un problema d'identificació dels materials d'aquest període cronològic (que només recentment es coneixen bé).

* En segon lloc no es tracta d'un problema exclusiu d'aquest jaciment, sinó que són molt nombrosos els jaciments d'aquest territori que mostren una disminució d'importacions en aquest moment. Sembla un fenomen general.

* En tercer lloc, la manca d'investigació fa que no puguem pretendre un coneixement exhaustiu del poblat, i per tant l'absència de nivells d'un determinat moment pot ser degut també a la manca de recerca.

De tota manera, i per contrast amb les estructures posteriors, sembla que aquest moment de finals s. III inicis s. II a.C. fou un moment no massa esplendorós per al poblat.

A partir de mitjans del s. II a.C., el poblat sofreix unes transformacions molt importants, que comporten canvis significatius:

⁶ Hàbitat del Turó de Dos Pins (12.3), Necròpolis de Dos Pins (12.4), Can Bartomeu (12.6), Can Rodon de l'Hort (12.2), etc..., tots els quals estan recollits en l'apartat del pobalment dispers.

- Sembla que és a partir d'aquest moment (dins la segona meitat del s. II a.C.), que cal situar cronològicament els canvis en l'urbanisme del poblat. Tot i que no coneixem amb precisió la data d'aquests canvis, semblen detectar-se dos moments, un d'inicial on es produeix la introducció de tècniques constructives romanes, com la tègula, i un segon on es construeixen nos carrers, amb una distribució diferent: són carrers lineals, rectilinis, que no s'adapten com els anteriors estrictament al pendent.

Aquesta segona fase urbanística, és la que probablement correspon a les habitacions que M. Ribas i J. Llado excaven (RIBAS-LLADO 1977-78). De les dades proporcionades per aquestes excavacions en destaquem unes dades prou interessants:

- Les habitacions estan construïdes de manera unitària, formant part d'un únic pla constructiu, probablement en un mateix moment. Es tracta d'una planificació pre-concebuda, on per exemple les habitacions es troben encastades en una mateixa paret. Es per tant una remodelació urbanística molt forta (doncs, com ens indiquen els arqueòlegs, s'arrassa les estructures anteriors per assentar aquestes).

- En el primer sector que excaven, les habitacions estan construïdes sobre una plataforma de 55 x 8 m. Aquestes mesures podrien ser compatibles amb mesures de superfície romanes⁷.

- En el segon sector excavat, aquestes habitacions s'estructuren entorn una canalització excavada al sauló, un element rectilini que sembla estructurar la distribució de les cases.

- Tan en un sector com en l'altre, algunes habitacions presenten un paviment fet a base d'argila grassa apretada i trossos de ceràmica (RIBAS-LLADO 1977-78 p. 156 i 171). Aquests paviments poden interpretar-se com a llars ibèriques, però també com paviments propiament dits⁸.

- També lligat a aquesta segona fase urbanística es construeix un edifici destinat a magatzem de dolia (BARBERA-PASCUAL 1980). Aquest magatzem es construït també de manera

⁷ Els 55 m. s'acosten significativament a la distància que suposa 1.5 *actus* romans (53.25 m.), i també els 8 m. s'acosten a 1/4 part d'*actus*. Fins i tot, però, les medicions són més coincidents si considerem aquestes mesures a partir del peu Itàlic, utilitzat freqüentment en construccions republicanes a Catalunya (AQUILUE-SUBIAS 1986). Un peu Itàlic correspon a 0,275 m., i 200 peus Itàlics corresponen exactament a 55 m.

Tots aquests càlculs, però, no poden ser considerats més que a títol hipotètic.

⁸ Se n'han trobat altres, per exemple a la Torre dels Encantats (20.3), i semblen imitar la tècnica del *signinum*. De fet també es coneixen paviments de *signinum* construïts amb ceràmica ibèrica (Can Alsina (9.8)).

planificada, a partir de dos àmbits que ocupen simètricament l'espai.

- Les excavacions de la campanya de l'Atur identificaren un canvi molt important en l'urbanisme del poblat en aquest moment, amb la construcció de nous carrers, i l'aparició d'un nou tipus de casa: amb una o dues habitacions i un àmbit extern d'emmagatzematge. Aquests canvis apareixen en uns nivells arqueològics on ja s'hi troba Campaniana B (BURJACHS ET ALII 1986 p. 21).

- Moltes de les habitacions d'aquest moment presenten sitges excavades en el seu interior. Aquest fet documenta un canvi important en la ubicació d'aquests elements d'emmagatzematge. J. Banús, que ha estudiat aquest fenomen, planteja la possibilitat que es tracti de sitges destinades a emmagatzemar productes, un "rebot" (BANUS 1991). Nosaltres creiem que aquest canvi és indicatiu d'un fenomen de canvi més general, lligat a la creixent intervenció romana sobre el món indígena i sobre el territori⁹.

- Una dada sens dubte significativa és la construcció de la porta meridional. Es tracta d'una porta en *opus quadratum*, amb un caire certament monumental, que no pot deixar de relacionar-se amb paral·lels romans. La datació de la seva construcció, darrer quart de s. II a.C. (BANUS en estudi), ens marca molt probablement la cronologia dels grans canvis al poblat.

Creiem que és molt factible relacionar la construcció d'una nova porta (amb tècniques romanes), amb l'establiment d'un nou urbanisme a l'interior del poblat. De fet la porta dona entrada a un nou carrer, i sembla lògic pensar, per la mateixa cronologia coincident de la porta i les noves construccions, que es tracta d'una actuació unitària, que reformà completament l'estructura del "poblat".

Aquest nou *oppidum*, però, sorgit de les reformes de segona meitat o darrer quart de s. II a.C., té una vida molt breu després d'aquests canvis.

Les amortitzacions de sitges, per exemple, ens delimiten un període entre 1er i segon quart de s. I a.C., moment on ja tots les sitges conegudes s'han amortitzat (BANUS 1991).

El dipòsit-cisterna comença a amortitzar-se entorn el 90 a.C., si bé si aboca material fins el 50 a.C. (MIRO ET ALII 1988).

Finalment, la porta meridional presenta ja nivells d'amortització de la 1a meitat de s. I a.C. (GARCIA ET ALII 1991).

Es a dir: pocs anys després que es transforma de manera molt important el poblat, comença a abandonar-se. L'amortització de la cisterna n'és un bon indicatiu.

⁹ Aquest problema el desenvoluparem més ampliament tant en l'apartat 3.3.5 dedicat a la interpretació de les dades arqueològiques, com en l'apartat específic dedicat a les sitges (3.4.2.)

El que és més interessant, però, és que aquest abandonament no es produeix enmig d'un fenomen de decadència en l'activitat del poblat: els materials del dipòsit-cisterna mostren un nivell d'importacions molt elevat, amb peces que podem considerar com indicatives d'un cert comerç de luxe (com el vi de Cos, etc..). Per tant el poblat s'abandona en un contexte que poc té a veure amb la decadència. El poblat s'abandona per un altre factor.

Tampoc aquest factor pot ser la fundació d'*Ilduro* al pla, doncs, com veurem en l'apartat dedicat a aquest centre, la seva cronologia inicial es situa en el segon quart de s. I a.C. (GARCIA 1990). Quan a Burriac comencen a detectar-se símptoms d'abandonament parcial (dipòsit), *Ilduro* encara no existeix.

L'explicació d'aquest fenomen d'abandonament tan sobtat, després d'un gran creixement, la trobarem en l'estudi de l'evolució històrica d'aquest territori. Aquesta explicació no pot obtenir-se només amb les dades que tenim a partir de les excavacions de Burriac, sinó que és a partir de l'estudi conjunt dels jaciments i del territori que podrem començar a respondre a algunes d'aquestes qüestions.

- La intervenció romana.

Encara és difícil evaluar el grau d'intervenció romana en aquestes transformacions. A nivell arqueològic podem tenir alguns indicis d'aquesta presència romana (alguns dels materials trobats en les excavacions de BARBERA-PASCUAL (1980), com l'estrígil, la peça de cera, *pilum*, bales de fona, etc...). No són però dades conclouents.

Cas apart en canvi mereix la construcció de la porta meridional, on semblen detectar-se influències romanes molt fortes, així com en la mateixa nova distribució urbanística del poblat, on semblen apareixer carrers rectilinis diferents als anteriors.

En tot cas el grau de romanització de la població de l'*oppidum* és, a nivell de cultura material, molt elevada, i ens indica una intervenció romana important. El mateix fenomen de transformació urbanística, que pocs anys després esdevé despoblament, sembla haver de relacionar-se amb una actuació romana important¹⁰.

A la vista de totes aquestes dades, cal considerar a nivell d'hipòtesi que *Ilduro* fou un nucli aprofitat pels romans per a controlar la costa central catalana¹¹. Es en funció d'aquest fet que es produeixen uns canvis molt

¹⁰ Aquest fenomen no pot deslligar-se tampoc de l'establiment d'una seca de bronze en aquest poblat, un indicatiu clar de la intervenció romana.

¹¹ Aquest no és ni molt menys l'únic cas d'un fenomen d'aquest tipus. La ubicació de centres romans en ciutats indígenes és un fenomen ben conegut per exemple a la Vall de l'Ebre (BURILLO 1980, BURILLO-PEREZ-SUS 1988, BURILLO 1991).

importants en el poblat, tant a nivell urbanístic com de cultura material (fets que anirem analitzant al llarg d'aquest treball).

La fundació posterior del nucli d'*Iluro* al pla s'ha d'entendre com una segona fase d'un mateix procés d'ocupació del territori que havia començat per l'utilització i transformació de l'*oppidum* de Burriac¹².

¹² Moltes de les característiques i fenòmens històrics que aquí hem assenyalat, seran desenvolupats en els capítols dedicats a la interpretació de les dades arqueològiques. No volem fer una interpretació de les restes arqueològiques del poblat que no tingui en compte les dades dels altres jaciments, més propers o més allunyats. L'estudi del territori, del qual Burriac n'és un centre principal, ha de tenir en compte totes aquestes dades, no només les provinents d'un únic jaciment.

2.2.2 - LA CIUTAT ROMANA D'ILURO.

- Introducció.

La investigació arqueològica a la ciutat d'Iluro, després de passar per un període desafortunat als anys 70 i primers 80, amb la destrucció de conjunts arqueològics de primera magnitud (entre els quals, la lamentable fi de les restes de Can Xammar podem considerar que fou només la punta d'un iceberg), ha viscut a partir dels anys 80 una revifalla important, que s'ha concretat en aquests darrers anys en el treball programat i seriós de l'equip d'Arqueologia del Museu comarcal del Maresme.

Ha estat aquests darrers anys quan s'han realitzat els estudis arqueològics més interessants, gràcies a que finalment s'han pogut realitzar amb unes condicions mínimes, i no fruit de la voluntat personal (i sovint quasi heroica), del conjunt important d'aficionats a l'arqueologia de la ciutat¹. Finalment aquests darrers anys s'han pogut començar a identificar estratigrafies (estratigrafies pràcticament inexistentes fins aquest moment), i per tant a donar cronologies ben contrastades.

Molts d'aquests estudis més recents no han estat encara publicats, però els podem conèixer en part gràcies a les dades publicades en alguns articles de caire general, i altres gràcies a la consulta de les memòries d'excavació. En tot cas és ben clar que l'estudi de conjunt de la ciutat d'Iluro encara està per realitzar, i nosaltres aquí només podem reflexar l'estat actual de la qüestió (que és, però, ja bastant significatiu). En tot cas cal dir també que les dades que aquí presentem només poden ser considerades una petita part de les obtingudes en les recents intervencions. Sabem que l'estudi de conjunt (almenys per al període republicà) està en curs, i ben segur podrà furnir moltes dades que actualment no coneixem o són poc clares. La nostra interpretació respecte al que avui per avui es coneix de la ciutat romana d'Iluro, però, la fem ja a partir del coneixement d'algunes d'aquestes intervencions, i hem d'agrair a l'equip que treballa a la ciutat que ens les hagi proporcionat.

2.2.2.1 - LES DADES ARQUEOLÒGIQUES.

En aquest sub-apartat recollirem només les dades més interessants fornides per les intervencions arqueològiques a la ciutat. Intentarem ser breus, i prescindirem en bona part de totes aquelles troballes efectuades en contextes poc clars, molt nombrosos doncs no podem oblidar que la ciutat actual s'ha construït sobre l'antiga².

¹ El treball dels membres de la S.A.M.M. i de personatges com M. Ribas ha estat encomiable.

² Aquestes troballes han estat estudiades i recollides en bona part en una obra de conjunt de l'any 1977 (S.A.M.M. 1977b), però també recentment en elaborar-se la Carta Arqueològica comarcal totes aquestes dades s'han recollit i

Les principals restes arqueològiques d'època Republicana o Augustea conegudes són les següents:

* C) BEATA MARIA nº 3

En aquest punt el 1969 s'hi localitzaren unes habitacions romanes, amb murs de mamposteria de pedres i morter de calç, paviments d'*opus testaceum*, identificant una habitació sencera i part de quatre més. Les parets descansaven sobre terra verge. Per sobre aquestes estructures (potser abandonades entorn el s. IV), s'hi ubicaren quatre sepultures romanes, construïdes amb pedra i tègula. El 1975 s'obrí a tocar d'aquest punt una rasa al carrer, i s'hi trobà una paret de pedra i un paviment d'*opus testaceum*. Tot el material arqueològic aparegué en terres remogudes, amb Campaniana B i C, T.S. Aretina, T.S. Sud-Gàl·lica, T.S. Clara A, Clara D, Parets fines, *pondera*, una capseta de bronze amb una victòria gravada, etc... Cal destacar, però, que també s'hi trobà una moneda púnica (datable entre el 237-206 a.C.), una d'ibèrica i dues no identificables.

Bibliografia: S.A.M.M. 1977b, BURJACHS ET ALII 1987.

* FOSSAR XIC.

El 1957 M. Ribas excavà al lloc. Es localitzà en primer lloc un reduït espai quadrangular en forma d'habitació, en part construït dintre el sauló, amb una paret de pedres. Segons Ribas "Al fons s'hi trobà ceràmica indígena, idèntica a la d'algunes peces que es poden datar dels últims temps del poblat ibèric, barrejada amb fragments de ceràmica Campaniana, ceràmica romana de dòlia, àmfores, vasos fets a torn i a mà, i alguns fragments de T.Sigil.lata amb relleus. Crida l'atenció la molta abundància de restes d'animals, entre els quals eren freqüents els ossos de cabra, bé i senglar, així com l'acumulació de petxines de mar i ostres. Cal observar que totes aquestes desferres estaven agrupades en un sol lloc de la paret més fonda del referit compartiment" (S.A.M.M. 1977b p. 28).

Al centre de la plaça es descobriren sis sepultures d'incineració, amb urnes (fig. 61.1). Totes les sepultures tenien idèntiques característiques: les cendres amb restes de carbó vegetal i algunes puntes d'ossos cremats estaven dipositades dins les urnes funeràries, olles de cuina amb una nansa. Cada urna aparegué col·locada en un reduït forat excavat en el sauló, d'uns 0.55 m. en quadre i uns 0.40 m. en profunditat. Els enterraments eren pobres, i la poca ceràmica apareguda era ordinària romana feta a torn, i amb

situat cartogràficament (BURJACHS ET ALII 1987). L'estudi acurat de totes aquestes dades (més de 40 punts d'interès arqueològic), que nosaltres no podem recollir per apartar-se del tema principal de la nostra investigació, ben segur permetran, a la llum de les darreres investigacions, millorar en gran part els coneixements de la topografia antiga de la ciutat.

menys quantitat la feta a mà. També hi figurava la ibèrica, i escassos fragments de sigil.lata i Campaniana. D'entre aquest material destaca un fragment de pre-aretina de vernís negre amb la marca "PLOT"³.

En un estrat per sobre aquestes restes hi havia nou enterraments en tègula molt posteriors (S.A.M.M. 1977b p. 28).

Aquestes restes semblen indicar la presència al lloc d'una estructura de caire indígena, situada al costat d'una petita necròpolis també de filiació ibèrica.

Bibliografia: S.A.M.M. 1977b, CLARIANA 1984, BURJACHS ET ALII 1987.

* BASILICA DE STA. MARIA

En el fossar gran i a la pròpia Església s'hi localitzaren quatre inscripcions (totes quatre amb dedicacions de Sevirs Augustals). Segons M. Ribas a l'altar major s'hi van trobar carreus ben escairats, dues grans lloses de marbre i una columna de pedra, en quatre tambors de 60 cm. de diàmetre. Al fer els fonaments de la columna del nou cimbori, a 2 m. de profunditat, va apreixer una parte de 1.5 m. de gruix. A l'hort del Campaner el 1974 la S.A.M.M. hi efectuà una excavació i tot i no trobar-hi estructures va apreixer material: àmfora púnica, ceràmica ibèrica, Campaniana A, Campaniana B, T.S. Aretina, T.S. Sud-Gal·lica, T.S. Hispànica, T.S. Marmorata, Clara A, comuna romana, comuna africana, àmfora, *dolia*, tot això barrejat junt amb material medieval i modern.

Bibliografia: S.A.M.M. 1977b n° 14, BURJACHS ET ALII 1987.

* ZONA DE LA RIERA.

Tot al llarg de l'actual C) Riera, és a dir, en el traçat antic de la Riera de Cirera, que baixava per aquest punt delimitant probablement l'àrea urbana d'*Iluro* per aquest costat (si bé potser la ciutat no arribava a la riera), s'han localitzat diverses necròpolis romanes (demostrant en part la funció de camí que tenen les rieres a la comarca).

S'han identificat més de 9 punts amb restes d'enterraments. Es especialment destacable la troballa del c) Riera n° 60, on a 1.5 m. de profunditat foren localitzades sis tombes en tègula, i a 2 m. de profunditat una urna cinerària esclafada, i al costat ceràmica ibèrica.

³ Inicialment aquesta peça fou interpretada com a Campaniana B. Recentment, però, s'ha identificat com a Pre-Aretina de vernís negre. Es molt significatiu el fet que la marca "PLOT" sembla haver estat efectuada amb un troquel esquerdat, i una marca idèntica a aquesta ha aparegut a Burriac, també amb la mateixa esquerdada (CLARIANA 1984 p. 97).

També al nº 53 del mateix carrer s'hi localitzaren 2 urnes cineràries, tombes en tègula i un sarcòfag de plom.

Al llarg de la riera s'han descobert també les restes d'una construcció rectangular al costat de sepultures, nombroses tombes en tègula, un altre sarcòfag de plom i un possible columbari romà vist d'antic. No oblidem que és d'aquest carrer on prové la famosa inscripció de Luci Marci Optat (IRC I nº 101).

Bibliografia: S.A.M.M. 1977b nº 16, BURJACHS ET ALII 1987.

* C) D'EN PALAU nº 18-20

En aquest solar ja en el segle passat s'hi trobaren restes d'un gran mur, que fou interpretat com la muralla d'*Iluro*. El 1974-76 s'excavà al lloc, localitzant-se un possible *lacus* (un paviment d'*opus signinum* a 2.40 m. de fondària, amb una cavitat circular). Entre el material Alt i Baix Imperial va apareixer també ceràmica Campaniana. El 1979 s'efectuaren les obres de la Caixa Laietana prop d'aquest punt, i s'hi exhumaren elements pertanyent a un hipocauste, bipedals, fragments de paviment, i s'hi identificaren parets, alguna de grans dimensions i feta amb carreus molt ben escairats.

També aparegueren les restes d'un gran mur, que podria correspondre a la muralla: pedres grollerament desvastades eren situades a la part inferior del mur, disposades insinuant filades, havent procurat que la cara visible fos la més plana. En els espais que havien quedat més o menys oberts, entre pedra i pedra, s'hi havien introduït unes altres de tamany més reduït i formes desiguals, per assentar les altres. Els dos costats del mur eren construïts amb la mateixa tècnica. Damunt d'aquest nivell hi havia una bona quantitat de carreus, que semblaven constituir un segona tècnica constructiva per sobre l'altre. Altres restes d'un mur semblant aparegueren també al c) Pujol, i a la Plaça de l'Ajuntament (RIBAS 1981 p. 188-89).

Bibliografia: S.A.M.M. 1977b nº 31, RIBAS 1981, BURJACHS ET ALII 1987.

* PLAÇA BEAT SALVADOR.

El 1948 M. Ribas va excavar en aquesta plaça, localitzant diverses restes d'habitacions, d'identificació bastant complexa. El que ens interessa, però, és la descripció que en feu dels nivells més profunds: "En conjunt, les troballes presenten dues fases de la romana *Iluro*. La primera correspon a l'època de fundació, amb les parets més fondes, dels edificis que foren habitats pels mateixos ibers que estaven instal·lats en els poblats de les veïnes muntanyes. En aquest nivell s'ha trobat la ceràmica Campaniana; uns fragments de grega de vernis roig i negre i ceràmica ibèrica feta a torn idèntica a la dels poblats (citada per S.A.M.M. 1977b p. 42).

Bibliografia: S.A.M.M. 1977b n° 28, RIBAS 1981, BURJACHS ET ALII 1987.

* "ELS CORRALS".

En aquest indret, segons M. Ribas, foren trobades unes sitges ibèriques (recollit per CLARIANA 1991 p. 22). La notícia, però, no és massa clara.

* PLAÇA DE L'AJUNTAMENT.

El 1984 s'hi efectuarn 5 prospeccions, de les quals tres donaren resultats.

En el sector 1 s'hi va trobar un edifici romà, construït en el segon quart de s. I d.C., i incendiat en el 3er quart del mateix segle. Es tractava d'un àmbit rectangular de 6 x 8.5 m., subdividit en dos espais interns. Els murs d'aquesta estructura eren fets amb pedres irregulars, no escairades, només allisades en les cares vistes, de mida mitjana i agafades per terra, amb una qualitat constructiva molt escassa (ARXE ET ALII 1986 p. 77). La segona fase de l'edifici, amb dos murs i restes de paviments de calç, correspon al s. II d.C. El lloc perviu fins el s. IV d.C.. Les estructures d'època taradana eren fetes també de pedra unida amb terra.

En el sector 2 es detectaren unes estructures amb cinc nivells d'ocupació, de la 1a meitat de s. I d.C. fins el s. V d.C.. Les estructures de 1a meitat de s. I d.C. consistien en els angles de tancament de l'edifici rectangular trobat al sector 1. El 2on moment constructiu queda definit per dues fases succesives que inclouen un canal i una claveguera, i encara foren documentades dues fases més.

En el sector 5 s'excavaren diverses escombreres. Una d'elles és d'època Augustea, excavada a la tera verge i de forma cònica. L'escombrera fou reomplerta rapidament, entorn l'any 20 d.C. Entre el material aparegut hi havia Campaniana A i B, T. Sigil.lata Pre-Aretina i Terra Sigil.lata Aretina, Parets Fines, llànties tardo-republicanes, comuna Itàlica, àmfora Pascual 1, Dressel 2/4 i Dr. 7/11. En relació amb aquesta escombrera es documentà un paviment o preparació de paviment ceràmic fet a base de fragments d'àmfora, tégula i pivots d'àmfora, de 2 x 0.9 m.

Una altre escombrera era d'època Flavia i obliterava una claveguera. La claveguera, de 0.50 m. d'ample, era formada per dos murets de pedra petita i mitjana agafades per argamassa, amb una coberta de lloses planes allisades.

Anteriorment en aquesta plaça s'havia excavat una claveguera romana orientada de Nord a Sud, construïda en base a un llit de tégules i parets de pedra i morter aixecades al costat. entre el mateiral (Alt-Imperial), va apreixer també Campaniana A i B (FADO-SOLER 1979 p. 199). Sembla correspondre amb la detectada l'any 1984. També en aquesta plaça l'any 1962 M. Ribas va localitzar-hi gran quantitat de carreus provinents d'una construcció important propera.

Bibliografia: FADO-SOLER 1979, ARXE ET ALII 1986,

* C) ST. CRISTOFOR nº 17.

El 1987 J.Arxià, J. Pera i J.A. Cerdà hi efectuaren una excavació d'urgència, en enderrocar-se l'edifici. A 2.50 m. de profunditat es localitzà un mur de 82 cm. d'amplada, paral·lel al desnivell del turó on s'ubica la ciutat romana. Es van localitzar les filades dels fonaments, encaixades dins l'estrat verge. No es pogué datar la construcció ni l'amortització de la pared, que es cobreix definitivament al s. VI d.C.. El material aparegut va donar: una vora de ceràmica àtica de vernís negre Lamb. 21, Campaniana A, Campaniana B, àmfora ibèrica, T.S. Sud-Gàl·lica, T.S. Hispànica, Clara A, Clara C, Clara D, comuna africana, comuna romana, àmfora, vidre, fragments de marbre, etc..

Bibliografia: BURJACHS ET ALII 1987.

* PLAÇA GRAN.

A la Plaça Gran s'hi efectuaren troballes arqueològiques ja de bastants anys, el que portà a identificar aquesta plaça amb el *forum* de la ciutat romana.

En el sector del C) del Magí, el 1975 s'instal·laren unes canonades del gas, que en diferents punts localitzaren un paviment romà d'*opus testaceum* (S.A.M.M. 1977b p. 19).

El 1980 amb motiu d'unes obres s'excavà el subsol de Can Guanyabens (o Can Fradera), situada a la cantonada Nord-Est de la Plaça Gran. Es retrobà un mosaic ja vist per Pellicer. Les restes descobertes corresponien a un paviment d'*opus signinum*, decorat amb una greca fetes de tesseles blanques i negres, així com dos dofins sencers, i restes d'un tercer. Aquest mosaic (d'un triclini?) sembla tenir una disposició d'un rombe central, amb un parell de dofins a cadascun dels quatre angles⁴, i rodejat d'una sanefa de quadrats i altres motius geomètrics. Pot datar-se en el s. I a.C. (fig. 61.2). Les restes sota Can Guanyabens permeten identificar una altra habitació al costat Est, pavimentada també amb mosaic, amb tesselles blanques i gris-plom (RIBAS 1980 p. 375, S.A.M.M. 1982b p. 316).

També l'any 81 es va localitzar a la Plaça una base de columna de pedra, així com una claveguera que anava en direcció al mar, que connectava amb una altra més petita. Totes dues eren feconstruïdes a base de *tegulae* i altres elements ceràmics. La claveguera gran, d'uns 45-50 cm. d'amplada, tenia un fons de Campaniana B (F. Lamb. 1) incrustada en el morter, i podia ser datada entorn mitjans de s. I a.C. (no hi va apareixer T. Sigil·lata, si en canvi molts fragments de dòlia). Finalment es posà també al descobert un dipòsit en *opus signinum*, i un paviment d'*opus signinum* decorat amb greca i rosetes de tesselles blanques i negres (MARTI 1985).

⁴ Dofins que recorden els que apareixen a la moneda ibèrica d'*Ilduro*, en concret al *triens*, i semblen ser de filiació iconogràfica romana.

El 1982-83 s'efectuà una excavació d'urgència al lloc (sector Nord de la Plaça). Es posaren al descobert les restes d'una *domus* romana, en concret la zona del peristil (ARXE-CERDA 1985 p. 289). Es trobaren paviments d'*opus signinum* decorats amb tesseles i tres basaments de columnes de granit que formaven part d'un peristil quadrat, amb habitacions contigües. Darrera aquests basaments hi ha un corredor també pavimentat amb *opus signinum* decorat amb tessel·les blanques i negres que formen dues sanefes, una a cada costat del corredor, que enmarquen una decoració de rosetes. En el sector Sud de la sala aparegueren tres habitacions, dues d'elles al costat del peristil, una amb restes d'*opus spicatum* i l'altra amb *opus signinum* decorat amb alineacions de tessel·les blanques i negres. Posteriorment el lloc es reformà i s'instal·laren dipòsits, trobats a la zona occidental. Mes enllà d'una claveguera es va trobar un *hipocaustum*.

Es de destacar, però, que sota les restes de la *domus* tardo-republicana o Augustea, de finals de s. I a.C., s'observà la presència d'estructures anteriors, que malauradament no foren excavades (ARXE-CERDA 1985 p. 290).

En aquest sentit, cal recollir la notícia de l'aparició per sota de la construcció romana de ceràmiques ibèriques, destacant un bocal sencer només decapitat en construir-se un paviment d'*opus spicatum*. Dins d'aquesta gerra aparegué una moneda ibèrica de la 5a emissió de la seca d'*Ilduro* (vers el 104 a.C.), en molt bon estat de conservació (CERDA-GARCIA 1987 p. 10).

Bibliografia: S.A.M.M. 1977b n.º 13, RIBAS 1980, S.A.M.M. 1982b, MARTI 1985, ARXE-CERDA 1985, BURJACHS ET ALII 1987, CERDA-GARCIA 1987.

* CAN GENISSANS (C) ST. FRANCESC D'ASSIS n.º 16).

En aquest solar fou excavada una gran cisterna. La paret feia més de 14 m. de llarg, construïda a base de pedres de tamany mitjà i calç, *opus incertum*, recoberta d'*opus signinum*. L'alçada conservada variava entre 250-265 cm., i la part superior estava escapçada. Tant la paret, com el paviment, feien una lleugera inclinació vers l'interior.

El reompliment de l'estructura, tret dels nivells superiors amb material medieval i modern, era format per dos estrats: un de superior amb una capa de més de 0.5 m. de gruix composta de fragments d'àmfora Pascual i Dressel 1. Per sota d'aquesta, un nivell sobre el paviment: amb fragments de ceràmica de vernís negre, T.S. Aretina, ceràmica ibèrica, comuna romana, i monedes romano-republicanes i ibèriques d'*Ilduro* (entre elles, dos denaris romans datats en el 63 a.C. i el 45 a.C.) (BURJACHS ET ALII 1987).

Es de destacar la troballa d'una gran quantitat de bales de fona de plom, *glante*, una d'aquestes gravada amb el símbol de la legió romana, i una altra amb una mena d'au (S.A.M.M. 1982b p. 315).

Aquestes restes s'interpreten com una gran cisterna d'aigües de la ciutat. En un recent estudi de síntesi es planteja la possibilitat que aquest gran dipòsit ple de materials ibèrics, romano-republicans i d'època Augustal, tingués una vida molt curta i fos rapidament amortitzat (CERDA-GARCIA 1987 p. 10).

Bibliografia: S.A.M.M. 1977b n° 45.9, S.A.M.M. 1982b, CERDA 1985, CERDA GARCIA 1987.

* CAN XIMENES. C) CARRERO n° 43-45.

En aquest punt s'obriren cinc cales el 1981 (CERDA 1985 p. 288):

- A la 1^a va apareixer una paret sobre un empedrat.
- A la 2^a un estrat Baix Imperial i per sota seu un de Republicà. A mesura que es profunditzava deixava d'apareixer ceràmica romana i només n'apareixia d'ibèrica. Aparegué una clavegeura que es posava per sota un empedrat similar al de la cala 1.
- A la 3^a continuava l'empedrat, amb un estrat de finals de s. I d.C.
- A la 4^a va apareixer part de l'empedrat, i una fossa reomplerta amb materials de s. III-VI d.C..
- A la cala 5^a va apareixer un estrat del s. II-IV d.C., i per sota un estrat amb Campaniana B, Aretina arcaica i monedes ibèriques. També hi havia una claveguera, terraplenada per residus amb materials de s. III d.C.

El 1982 l'edifici fou enderrocat. S'excavà aleshores més ampliament la claveguera identificada a la cala 5. S'excavà al llarg de 5 m. Duia una direcció NO-SE. Al Sud la claveguera es ficava sota l'empedrat que s'havia trobat per tot el solar, construïda amb una mena de volta.

Es descobrí també un edifici públic romà, de petites dimensions. Es de planta rectangular, amb un absis a cada costat, i amb un espai interior dividit en tres compartiments. el terra era d'*opus testaceum*. L'entrada es realitzava pel cantó Est, on hi havia un basament de quatre columnes. Davant l'edifici hi havien restes d'un possible empedrat (*forum?*). La claveguera atravesava l'edifici i sortia per l'extrem oposat (CERDA 1985 p. 288).

L'estudi del material d'aquesta excavació ha permès aportar dades ben significatives (CERDA-GARCIA 1987 p. 11):

- La cala n° 5 de l'any 1981 detectà un estrat republicà que coincideix, en línies generals, amb l'estrat més modern dels localitzats a Burriac. La seva datació, tant per l'absència d'uns determinats tipus ceràmics (Aretines i Pascual 1), com per la presència de ceràmiques de vernís negre, italo-megàrica, àmfora Dressel 1, Parets Fines II i III, comuna romano-republicana i ceràmica ibèrica a tron i pintada, seria vers 50-40 a.C.
- La cala n° 2 localitzà un estrat que contenia materials ibèrics molt escadussers (ceràmica a tron i a mà), i pel damunt seu un altre molt més ric amb abundant presència de Campaniana A Tardana. Ambdós estrats foren en part destruïts

en construir-se a sobre les clavegeures romanes trobades i l'edifici públic romà d'ús incert.

Aquest edifici podria ser una font pública, si bé hi ha diverses hipòtesis factibles (recollit per CLARIANA 1988).

Bibliografia: CERDA 1985, CERDA-GARCIA 1987, CLARIANA 1988.

* CAN XAMMAR.

- Entre 1964 i 1968 en aquest solar foren excavades, i destruïdes, les restes d'unes possibles termes romanes.

El conjunt constava de diverses cambres: tres pavimentades en *opus tessellatum*, i algunes altres amb *opus testaceum*. També hi havia diverses piscines connectades per canalitzacions (RIBAS 1990 p. 7 i ss.).

La 1ª cambra feia 9.25 x 11 m., i era pavimentada amb un mosaic de cercles concèntrics. La segona cambra corresponia a un corredor, de 1.5 m. d'amplada, pavimentat amb mosaics de color blanc i negre. La tercera cambra, de forma semi-circular, era també pavimentada amb mosaics. Els mosaics semblen pertanyer a un mateix moment cronològic, que es pot situar a finals de s. II o inicis de s. III d.C. (BARRAL 1990 p. 28).

Les piscines, la gran cambra amb mosaic, les canalitzacions, la troballa de latrines de marbre importat (ALVAREZ-MAYER 1990), etc., permeten pensar que la hipòtesi d'un conjunt termal es força probable. La cronologia però, no és clara, doncs si bé els mosaics poden ser datats de finals de s. II inicis s. III a.C., la cronologia inicial pot ser anterior.

- El 1970 s'excavà prop d'aquest punt (GUSI 1990). A 3-4 m. de profunditat, sota les termes, va localitzar-se un edifici més antic de planta rectangular de més de 10 x 5 m. (edifici B). Era una construcció a base de grans blocs granítics i calcàris molt ben treballats. Al seu interior hi havia una petita escala, formada per dos esglaons construïts amb dos blocs d'arquitrav motllurats reaprofitats. També hi havia una paret de construcció grollera que dividia l'espai en dos parts, en una de les quals s'hi va trobar un *dolium*. Podria formar part d'un soterrani d'un edifici important. La cronologia inicial d'aquest edifici més antic ha estat fixada en època Augustea, cap a les darreries del s. I a.C. (GUSI 1991 p. 21). S'inutilitzà en un moment entorn la segona meitat o finals del s. I d.C., quan s'hi sobreposen les termes i una claveguera, que talla l'edifici.

En els estrats de reompliment, uniformes i probablement abocats en un mateix moment, hi apareix en petita proporció material republicà: ceràmica grisa emporitana, Campaniana i diversos asos ibèrics, un d'ells de *Bolscan*. També s'hi trobaren dos petits bronzes encunyats a Jerusalem, pertanyents al període dels procuradors (6-14 d.C.).

- El 1987 J. Pera excavà el solar del costat on excavà F. Gusi, acabant d'excavar la mateixa estructura

arquitectònica. Es confirmà la cronologia dels murs Augusteus inicials, encaixats en la terra verge, on s'utilitzen uns carreus que de tant en tant semblen reaprofitats d'alguna construcció anterior. S'amortitza potser el conjunt a mitjans de s. I d.C..

A l'Est d'aquestes estructures va apareixer una estructura amb 15 àmfores Pascual 1 invertides amb la base tallada i plenes de sorra, que podria ser potser un filtre d'aigües relacionat amb les termes (BURJACHS ET ALII 1987).

El material provinent de les excavacions i destruccions dels anys 60-70 de Can Xammar han estat estudiats i publicats recentment. D'entre el conjunt de materials, cal destacar potser l'existència d'un petit però significatiu conjunt de materials de vernís negre (CLARIANA 1991 p.49, en concret dos fragments informes de Campaniana A Tardana, 12 de Campaniana B, amb les formes Lamb. 1, Lamb. 2, Lamb. 4, i dos fragments d'imitacions locals, de la F. Lamb. 1)⁵, així com de grisa Emporitana (on destaquen formes obertes, moltes de les quals són imitacions de la ceràmica Campaniana, en especial Campaniana B, Lamb. 1, amb una cronologia de s. I a.C., gerretes bi-troncocòniques, i algunes imitacions de Sigil.lata de s. I d.C. (JARREGA 1991 p. 45)).

Bibliografia: BURJACHS ET ALII 1987, ALVAREZ-MAYER 1991, CLARIANA 1991, JARREGA 1991, GUSI 1991, RIBAS 1991

* C) D'EN PUJOL. SECTOR RECOLZADA.

En aquest punt M. Ribas hi havia identificat una *domus* romana (S.A.M.M. 1977b n° 20). El 1987 s'hi efectuà una excavació d'urgència per part de J. Garcia i I. Carpio (BURJACHS ET ALII 1987).

Es localitzà una important claveguera romana que segueix en part la traça de l'actual carrer. Aquest tram de claveguera es troba alineat amb el que s'excavà al Carreró n° 43-45, i s'ha vist que continua en direcció al C) Barcelona. S'excavaren 20 m. de claveguera, feta amb un llit de tègules i parets i sostre construïts amb grans pedres, algunes ben treballades. En reparacions posteriors s'utilitzen cornisses de marbre llises i decoracions, així com elements arquitectònics ricament ornamentats.

S'han documentat també connexions amb clavegueres secundàries, de dos tipus:

- Petites i fetes amb tègula i paret de calç: desguàs de les cases romanes.

- Més grans, de tècnica constructiva similar a la gran, però de tamany més petit, que podrien correspondre a carrers perpendiculars.

⁵ Es interessant destacar, però, que una de les peces, concretament 1 frag. de fons de pàtera de Campaniana B, presenta un grafit post-coctem (fig. 61.3). Tot i haver estat interpretat com les lletres llatines "AI", amb "A arcaica" (CLARIANA 1991 p. 50), sembla més probalbe la seva filiació com a grafit ibèric.

La cronologia de la claveguera no s'ha pogut datar amb exactitud. S'inutilitza a finals de s. III. A la segona meitat de s. II d.C. té diverses reparacions. Podria ser d'època Augustea o fundacional.

Bibliografia: S.A.M.M. 1977b n° 20, BURJACHS ET ALII 1987.

* CAN FULLERACS. C) ST. CRISTOFOR n° 12.

L'any 1989 s'enderrocà aquest edifici. En el subsòl fou excavat un tram d'una claveguera que discorria en direcció muntanya-mar, un seguit de clavegueres més petites, restes de paviments de terra trepitjada a cada costat de la claveguera gran i restes de murs paral·lels a la mateixa claveguera. Es tracta de les restes d'un carrer romà, de més de 9 m. d'amplada, que pot ser interpretat com un dels dos carrers principals d'Iluro, el *kardo maximus*. A banda i banda s'hi troben les façanes de les cases (i un possible reste de vorera), així com les clavegueres domèstiques que desguassen a la gran.

El material arqueològic associat al sector excavat ens indica que el carrer fou construït entre els anys 75-50 a.C., i utilitzat fins a finals s. III d.C.. A la 1ª meitat del s. III d.C. fou reparada, i s'utilitzaren materials provinents de l'enderroc d'edificis públics i monuments abandonats (cornissa de marbre, pedestals d'estàtues, capitells, làpida amb inscripció, etc.). El darrer material trobat al lloc es datable de finals del s. V d.C. (MUSEU COMARCAL 1991).

Bibliografia: MUSEU COMARCAL 1991.

* PLAÇA PEIXATERIA.

En aquesta plaça són diveses les troballes realitzades:

- Sota el C) Baixada de les Escaletes, cantonada amb aquesta plaça, el 1963 s'hi trobaren una serie de parets disposades en forma de graons o bancals, amb molta ceràmica i tègules, que podria ser medieval. El 1975 s'hi instal·laren unes canonades, i aparegué ceràmica romana i medieval, amb Campanian B, tègules i àmfora (S.A.M.M. 1977b n° 19).

- Més amunt d'aquest punt, ja a la plaça, també s'hi trobaren unes restes més significatives: una sòlida paret de fàbrica romana, de 90 cm. de gruix que discorre des de la Plaça Peixateria fins l'entrada del C) St. Cristòfor, lloc on engalzen en sentit perpendicular amb una altre de dos metres d'ample, que es troba en sentit diagonal en relació amb la plaça (S.A.M.M. 1977b n° 19).

- A la plaça Peixateria s'excavaren l'any 87 per part de J. Garcia i I. Carpio uns estrats d'abocament en un punt on ja s'inicia el pendent fort del turó. Sembla ser un punt fora les muralles de la ciutat romana (GARCIA-CARPIO 1987).

El primer abocament s'efectua entorn l'any 30-20 a.C., i per sobre se n'aboca un altre entorn el 20-10 a.C.. Es tracta, doncs, d'un abocament d'època Augustea.

El que és interessant, però, és que tot i ser abocaments Augusteus, els materials que s'aboquen són molt homogenis, i pertanyen a un moment cronològic anterior. Així per exemple l'abocament superior, (U.E. 2005) presenta (en NQ Mínim de Peces):

- Campaniana A Tardana (F. lamb. 5/7, Lamb. 31, un 2.9 %), Campaniana B (7.7 %), Campaniana B-oïde (6.7 %).
- T.S. Itàlica (2.9 %).
- Imitacions de vernís negre (2.9 %), imitacions de T.S. Itàlica (0.9 %).
- Parets fines, comuna Itàlica (10.6 %).
- Ceràmica ibèrica: grisa ibèrica, ibèrica a torn, ibèrica a mà (41.4 %).
- Amforal local: Dressel 1 Laietana (0.96 %), Laietana 1 (una de les quals amb defecte de cocció⁶, 8.7 %), Pascual 1 (9.7 %).
- Amfora púnica Maña C-2 (1.9 %).

La proporció de material ibèric és un fet a destacar.

- En un solar de la plaça de la Peixateria ha estat excavada més recentment una fonamentació d'un element de caire defensiu, potser una torre, relacionada amb el sistema d'emmurallament que devia tancar la ciutat. Aquesta fonamentació ha presentat un material datable entre el 75-50 a.C. (GARCIA 1990p. 330).

Bibliografia: S.A.M.M. 1977b n° 19, GARCIA-CARPIO 1987, GARCIA 1990.

* BAIXADA DE LES ESPENYES n° 24-26.

En aquest solar s'excavaren recentment diversos sectors (BANUS-PEREZ-CARPIO-GARCIA 1990):

- En el sector 1 es localitzà un tram d'una claveguera romana. Les parets eren fetes de pedra petita i mitjana, així com tègula i altres elements ceràmics. El fons és de teules unides en sec, i es troba tapada per tres grans pedres. probablement es tracta d'una claveguera domèstica

A la paret Sud s'hi trobà una boca de claveguera secundària, amb el fons de teula i tallada en la terra verge.

També es localitzà un mur romà de pedres petites i mitjanes, amb alguna de grans dimensions (50 x 60 cm), en una sola filada, tallant la terra verge.

Entre el material aparegut en aquest sector hi havia: Camp. A Lamb. 36, Camp. B, Lamb. 1, Lamb. 5, Vernís negre Emporità, Lamb. 5/7, alguns fragments de material ibèric, Parets Fines Mayet II, àmfora Itàlica, Dressel 1A, 1B, i un as d'*Untikesken*.

Sobre la terra verge (U.E. 2) va apareixer material de segona meitat de s. I a.C.).

⁶ Aquest no és un fet atípic, doncs també a Badalona es coneix l'existència d'un centre productor de ví a l'interior de la ciutat (PUERTA-RODRIGUEZ 1987).

- En el sector 2 s'excavà una fossa de s. IV d.C.
- En el sector III tornà a apareixer la mateixa claveguera del sector I. Entre el material va apareixer àmfora Lamboglia 2 i Dressel 1.

Aquesta claveguera ha estat datada entorn el 75-50 a.C. (GARCIA 1990 p. 330). Sembla que el conjunt d'estructures s'amortitzaria a la segona meitat de s. II d.C.

Bibliografia: BANUS-PEREZ-CARPIO-GARCIA 1990.

* BAIXADA DE ST. SIMO n° 13

En aquest solar l'any 1988 J. Garcia hi efectuà una excavació d'urgència. Aquesta és l'excavació que fins al moment ha donat la cronologia més antiga d'un estrat arqueològic en l'àrea del nucli urbà d'Iluro.

Les estructures excavades presentaven diverses fases (GARCIA 1988):

- 1ª Fase: 1er quart de s. I a.C.. les estructures d'aquest moment consistien en una fossa domèstica (U.E. 37), un possible paviment (U.E. 23), un paviment de terra (U.E. 36) dos murs (U.E. 2 i 3), i un possible mur de la rasa (U.E. 32). Aquests dos murs feien angle de 90°, i eren fets amb carreus treballats de mida mitjana, trabats amb pedres més petites i muntat en sec. el paviment presentava tres forats circulars. La fossa era reomplerta amb material prou significatiu: Campaniana A Tardana, Campaniana B, Campaniana C, Parets Fines Mayet II, àmfora PE-17, Dressel 1A, Dressel 1C. El material comú era majoritàriament ibèric, amb grisa ibèrica, oxidada ibèrica, i ibèrica a mà. Es força significatiu, també, que una de les pàteres de Campaniana B presentés en el fons extern un grafit fet després de la coccio, amb caràcters ibèrics.

Aquestes restes han estat interpretades pel seu arqueòleg, com un assentament de plana ibèric anterior a la fundació de la ciutat (GARCIA 1990 p. 330).

Donat que es tracta d'un assentament de plana anterior al propi centre urbà, aquest jaciment serà estudiat més ampliament en l'apartat dels jaciments no-urbans, amb el n° 14.43.

- 2ª Fase: Entorn el 80-70 a.C. es produeixen unes remodelacions d'aquestes primeres estructures: Amortització i destrucció del possible paviment (U.E. 23), i construcció d'unes clavegueres (U.E. 5, 6, 8 i 9).

- 3ª Fase: 2on quart de s. I a.C. En aquest moment es desmantella el possible mur de la rasa (U.E. 32), s'amortitza la rasa 32 (U.E. 33), es construeix un nou mur (U.E. 4), s'inutilitza una claveguera (U.E. 9), i es destrueix el paviment (U.E. 36).

Sembla que cap al 50-40 a.C. aquestes estructures s'amortitzen, i es constata la presència de farciments

d'abandonament i/o destrucció dels diferents àmbits d'època romano-republicana (U.E. 25, 27, 30, 31, 20 i 22).

- 4ª Fase: En època Augustea hi ha una tercera fase constructiva important. S'excava una trinxera de fonamentació (U.E. 11) i es construeix un nou mur (U.E. 10).

- 5ª Fase: En època Alt-Imperial (possiblement Flavia, es construeixen nous murs (U.E. 13 i 14), i es refà el mur 3. Es construeix una nova claveguera (U.E. 16, 17, 19), mentre que s'amortitzen les clavegueres anteriors (U.E. 5, 6 i 8).

- 6ª Fase: Entorn el s. IV d.C. s'amortitza tot el conjunt, tant clavegueres com estructures.

- Posteriorment es coneix una fase medieval poc definida.

Bibliografia: GARCIA 1988, GARCIA 1990.

2.2.2.2 - INTERPRETACIO DE LES DADES ARQUEOLOGIQUES.

No volem aquí entrar en el tema de la topografia antiga del nucli d'*Illiuro*. Es un tema complex, del qual s'han formulat nombroses hipòtesis⁷, i que tot just ara poden començar a ser contrastades.

Alguns element semblen probables:

- L'estructura urbana de la ciutat sembla estar vertebrada sobretot entorn carrers (*kardines*) que van de muntanya a mar, els quals s'han documentat arqueològicament en les restes de clavegueres conservades, i en algun cas amb la pròpia resta del carrer antic (com la vorera trobada a Can Fulleracs). Dels *decumani* se'n sap molt menys. En tot cas, però, el fet que en diverses intervencions arqueològiques s'hagin documentat clavegueres que en sentit perpendicular al *kardo* s'entreguen a les clavegueres principals, fa pensar que estem davant una xarxa ortogonal perfectament establerta.

- Un tema especialment debatut ha estat la ubicació del *forum*. Contra la ubicació a la Plaça Gran, desmentida per l'arqueologia, sembla prendre cos una ubicació entorn l'actual església Parroquial, on precisament van apareixer els pedestals dedicats per Sevirs Augustals. La localització d'una possible font pública al Carreró nº 45 podria acabar de definir aquesta ubicació.

- El perímetre emmurallat és de nou un tema polèmic. La reconstrucció que en fa M. Ribas, arrel de les troballes que coneix, delimiten un espai bastant reduït (RIBAS 1981). Recentment, les troballes de la Plaça Peixeteria semblen haver identificat finalment un fonament d'una estructura defensiva, així com unes restes d'abocament situades fora

⁷ Veure per exemple, GUSI 1977, RIBAS 1981, CLARIANA 1984, CLARIANA 1988.

muralles. Això fixaria el límit meridional de la ciutat entre el C) Pujol i el C) Barcelona, el que confirma la relativament petita superfície que sembla va tenir la ciutat romana d'*Iluro*.

- Els orígens d'*Iluro*.

Aquest és realment el problema que a nosaltres ens interessa més, des del punt de vista d'un estudi de territori. La fundació d'una nova ciutat suposa un canvi important en l'estratègia d'ocupació i explotació d'un territori, i difícilment podem explicar la seva evolució sense conèixer a la vegada la del seu centre urbà principal.

Hi ha dues possibilitats per a establir la cronologia del centre urbà d'*Iluro*. La primera consisteix en estudiar tot el material aparegut a les diverses excavacions (i destruccions) de jaciments arqueològics, buscant-ne el que sigui cronològicament més antic. Lògicament, no es tracta d'una recerca de la peça més antiga, sinó del conjunt de materials, homogenis, que puguem considerar més antics. D'aquesta manera testimoniarem la ocupació més antiga del lloc (però potser no la data de fundació de la ciutat).

En segon lloc, podem buscar l'estrat arqueològicament més antic, i a partir d'ell fixar la cronologia inicial. En aquest segon cas, però, ens trobarem amb el problema de l'existència de materials més antics a l'estrat en qüestió, el problema dels "materials residuals". Fins i tot obviat aquest problema, però, ens quedarà el problema de si aquell primer estrat correspon ja a l'estructura urbana, o forma part d'un assentament anterior.

Si repassem els diversos jaciments que hem recollit en aquest apartat podrem observar diversos aspectes que cal destacar:

- En diversos dels jaciments que hem vist, apareixen materials anteriors al període romà republicà. Així, al c) Beata Maria coneixem l'existència d'una moneda púnica datable entre 236-104 a.C., a la plaça Beat Salvador hi aparegué ceràmica àtica junt amb materials ibèrics, igual com al c) St. Cristòfor nº 17, on aparegué àtica de vernís negre. Sabem també que en diverses de les recents intervencions arqueològiques a *Iluro* han aparegut fragments de vernís negre del Taller de les Petites Estampetes (Joaquim Garcia, comunicació personal).

Hi ha per tant en aquesta àrea un petit lot de materials de s. IV i III a.C., reduït però significatiu, sobretot si tenim en compte altres troballes: les possibles sitges de "Els Corral" (poc clares), la necròpolis del Fossar Xic, i l'estrat amb ceràmica ibèrica a torn i a mà, sense importacions, de Can Ximenes. Aquestes estructures ibèriques poden pertanyer a l'època ibèrica final, però en tot cas ens testimonien una ocupació de l'indret per part d'indígenes.

La presència de materials d'importació, datables en època ibèrica plena, indiquen com a mínim la freqüentació

d'aquest lloc en aquest moment, però possiblement també l'existència d'un petit assentament de plana al lloc.

- Tenim altres indicis d'assentaments ibèrics en aquest lloc, però no de l'ibèric ple sinó de l'ibèric final:

* A la Baixada de St. Simó 13 es documenten aquestes estructures, datables entorn el 100 a.C., amb diversos murs, dos paviments i una fossa. Entre el material hi ha una peça amb un grafit ibèric. Aquestes estructures són amortitzades per la construcció de la claveguera romana.

* Al Fossar Xic es localitzà una necròpolis d'incineració. Què és anterior a la fundació de la ciutat ho constata la mateixa àrea d'enterrament, l'existència de la qual es difícil d'entendre dins una ciutat romana. El material que apareix a la zona inclou també la Campaniana, que probablement és la ceràmica que es correspon amb els enterraments. La presència de ceràmica a mà pot ser prou significativa de la filiació dels enterraments. La necròpolis no apareix aïllada, sinó al costat d'unes estructures d'habitació en part excavades al sauló, amb materials de l'ibèric final i posteriors. Els materials apareguts a la part més fonda Ribas no dubta en qualificar-los de semblants als apareguts a les darreres fases de Burriac, i entre ells descriu ceràmiques Campanianes i ceràmica a mà.

* A la zona de La Riera, entre les diverses àrees de necròpolis s'hi han identificat diverses incineracions, una de les quals amb ceràmica ibèrica al costat.

* Al C) Beat Salvador en els nivells inferiors d'unes estructures d'habitació s'hi detectaren de nou nivells ibèrics: aparegué ceràmica ibèrica, un fragment d'àtica, però també Campaniana, el que confirma l'existència de nivells de l'ibèric final.

* A Can Genissans, en el 1er reompliment del dipòsit-cisterna, apareix Campaniana A i B, així com àmfora ibèrica.

* A la Plaça Gran, sota les estructures de la *domus* republicana o Augustea, va apareixer una gerra ibèrica, amb una moneda ibèrica d'*Ilduro* (5a emissió) al seu interior.

* A Can Ximenes aparegué a la cala 5 un estrat paral·lelitzable al més modern de Burriac, amb ceràmiques de vernís negre, parets Fines Mayet II i III, àmfora Dressel 1, ceràmica ibèrica a torn i ibèrica pintada. A la cala 2 aparegué un estrat amb material ibèric molt escadusser, a torn i a mà, i per damunt seu un més ric amb abundant Campaniana A Tardana. Tots dos estrats foren destruïts després per la construcció d'una claveguera.

* A la Plaça Peixteria, en un abocament fora muralles, el material que s'hi aboca és, en quant a material comú, majoritàriament ibèric, amb presència de ceràmica ibèrica a mà.

* A part tenim un nombrosíssim conjunt de materials republicans apareguts a les excavacions, sense contexte arqueològic (per exemple a Can Xammar): Campaniana A, sobretot A Tardana, Campaniana B (amb un possible grafit ibèric), ceràmica ibèrica, etc..

Aquestes restes poden ser interpretades de dues maneres. 1- En primer lloc, podem pensar que formarien part ja del nucli urbà d'*Iluro* fundat pels romans. Per tant la fundació d'*Iluro* hauria de ser datada entorn el 100 a.C. (aproximadament), datació que es veuria confirmada en el jaciment de la Baixada de St. Simó 13, i també en bona part del conjunt de materials recuperats als diversos jaciments (on la presència de Campaniana A "mitjana" és escassa, i en canvi n'apareix força de A Tardana i de B)⁶.

Aquesta interpretació, però, té un fort inconvenient: no tenim cap resta arqueològica que ens confirmi l'existència d'un veritable nucli urbà. No hi ha elements arquitectònics que ens indiquin aquesta filiació. En segon lloc, es tractaria d'una fundació per a indígenes, doncs de filiació indígena són aquests nivells excavats.

2- Podem pensar en canvi (i seguim en això a GARCIA 1990), que aquestes restes pertanyen no a la fundació urbana, sinó a diversos assentaments ibèrics que ocupaven anteriorment aquest lloc. Només coneixem les seves estructures de manera clara a St. Simó 13 i potser a Fossar Xic. Sembla tractar-se d'assentaments molt petits, hàbitats de plana. A St. Simó 13 i a Can Ximenes, aquests nivells ibèrics són destruïts per la construcció d'una claveguera romana.

Com veurem en l'apartat dedicat als jaciments no-urbans, prop d'aquest nucli d'*Iluro* es coneixen altres centres ibèrics de plana, d'aquesta cronologia (per exemple el Camí de la Geganta (nº 14.41)), i per tant no es tracta d'un fet excepcional.

Nosaltres creiem que aquesta segona hipòtesi és més versemblant. En primer lloc perquè l'evidència arqueològica és més forta: les estructures inferiors són de clara filiació ibèrica i en tot cas no permeten en cap cas identificar un assentament de caire urbà. En canvi, el fet que siguin amortitzades per unes clavegueres, indicatiu clar d'estructura urbana, sí que documenta l'origen posterior de la ciutat.

En segon lloc perquè no són només assentaments (o un assentament) de l'ibèric final, sinó que la presència de materials de l'ibèric ple indica un origen més antic. També aquest fet (un assentament de plana de l'ibèric ple, que perviu en època ibèrica final i fins i tot posterior) està plenament testimoniats en altres jaciments d'aquest territori (per exemple al Sot del Camp (16.2), a Can Modolell (12.8), etc..). Per tant, l'existència d'hàbitats ibèrics de plana que perviuen fins època romana no és tampoc excepcional. L'únic fet excepcional és que són amortitzats per la fundació posterior d'una ciutat.

- Cal aleshores identificar el moment fundacional de la ciutat amb el moment on es construeixen les estructures que defineixen el caràcter urbà d'un nucli. En el cas d'*Iluro* ho tenim plenament constatat per l'arqueologia: en el període

⁶ Tots aquests aspectes referents a la cronologia dels materials seran tractats en l'apartat 2.3.1, on establím les raons de les nostres perioditzacions.

que va dels anys 75-50 a.C. es documenta la construcció d'un sistema complex de clavegueres, ubicades de forma regular i seguint una orientació unitària. No es per tant una única claveguera, sinó un sistema ortogonal de clavegueram, amb canalitzacions principals i altres de secundàries. Aquestes clavegueres han estat excavades, i datades, al C) d'en Pujol, C) St. Cristofor, Baixada de les Espenyes, Baixada de St. Simó 13 i Can Fulleracs.

En el cas de Can Fulleracs, a més, la claveguera funciona conjuntament amb un carrer, construït en el mateix moment. L'existència d'un carrer, possiblement el *cardo* màxim, d'aquesta cronologia, és un altre indicatiu clar de centre urbà.

Finalment la muralla, possiblement identificada a la zona de la Plaça Peixateria, i que data d'aquest mateix moment, és un últim element que hem de relacionar amb la fundació d'un nucli urbà.

Per tant, carrers, clavegueram i muralla són indicis clars de l'existència d'un centre urbà. La seva cronologia coincident només pot ser relacionada amb la fundació *ex novo* d'un centre urbà. Ara bé, el fet que sigui *ex novo* no indica que fós un lloc deshabitat, sinó que s'ubica en una zona ocupada però per nuclis d'assentament de caire dispers.

La cronologia que aquestes estructures han donat sembla homogènea i uniforme: segon quart de s. I a.C.

- Els habitants d'Iluro.

Un cop hem identificat el moment fundacional de la ciutat d'Iluro, cal plantejar-se la qüestió respecte a qui foren els seus habitants.

Inicialment caldria pensar en una ocupació d'immigrants Itàlics o Romans (en base a la cita de Plini de l'*oppidum civium romanorum*), però l'arqueologia ha demostrat que la solució no és tan senzilla.

Per un costat no hi ha dubte que hi ha estructures de l'ibèric final a l'àrea que ocupa la ciutat d'Iluro. Algunes d'aquestes, però, són amb tota seguretat anteriors a la fundació. Hi ha indicis, però, que ens fan pensar que a l'interior del nucli urbà també hi habità un percentatge de població ibèrica: en diversos contextes arqueològics datables d'època Augustea seguim trobant materials ibèrics, entre ells la ceràmica ibèrica a mà. També algunes estructures (com les restes constructives del Fossar Xic) permeten intuir una continuïtat d'ocupació indígena del lloc.

També l'arqueologia, però, ens permet identificar l'existència de població nouvinguda, que aporta les seves tècniques constructives i, sobretot, una concepció de l'hàbitat molt diferent. En primer lloc el complex sistema de clavegueres ens testimonia un tipus d'estructures de sanejament diferents. També l'ortogonalitat acurada que podem intuir a partir del sistema de drenatge és nou. Finalment, l'estructura excavada de la *domus* de la Plaça Gran ens testimonia l'arribada d'un tipus de residència diferent, luxós, clarament relacionable amb els models Itàlics. Tot i amb això, però, l'arribada d'aquestes noves

tradicions no sempre va acompanyada d'una aportació poblacional forta, encara que en el cas d'*Iluro* és ben segur que el fluxe poblacional Itàlic, en major o menor grau, va existir.

- L'evolució del nucli urbà.

No coneixem gaires dades respecte a l'evolució del nucli urbà d'*Iluro* en època Republicana. El jaciment de la Baixada de St. Simó nº 13, però, ens ofereix dades bastant significatives, que ens permet entreveure que l'evolució de la ciutat en aquest període fou bastant complexe, i fins i tot potser traumàtica. En tot cas, les diverses amortitzacions i refeccions ens indiquen una història agitada, amb molta activitat⁹.

Així per exemple podem veure gràcies a l'evolució de les estructures de la Baixada de St. Simó com ja poc després de fundar-se la ciutat, s'amortitza una claveguera. Posteriorment en el període inclòs entre els anys 50-40 sembla que es produeix un fenomen d'abandonament o destrucció important. Es constata l'amortització de les estructures anteriors, amb l'aparició de nivells d'abandonament i/o destrucció. Finalment, en època Augustea observem un nou període de construccions.

A nivell històric aquestes dades són molt interessants, doncs el període datat entre els anys 50-40 a.C. és un moment presidit pels aconteixements lligats a les Guerres Civils entre Pompeu i Cèsar. Es un moment complexe, que coneixem malament, però que pot estar en part exemplificat en l'evolució *Iluro*.

Es també significatiu que aquest moment coincideixi aproximadament també amb les restes aparegudes al dipòsit-cisterna excavat a Can Genissans, on l'amortització podia datar-se en part per la troballa de dos denaris romans dels anys 63 i 49 a.C.. El fet que la cisterna sigui amortitzada molt rapidament, que s'hi trobin denaris (moneda normalment poc abandonada), i que s'hi trobessin gran nombre de bales de fona (amb els símbols de la legió romana) pot fer pensar en l'existència de conflictes forts en aquest moment, que potser repercutiren en la pròpia *Iluro*.

També aquests canvis que documentem en època republicana a la ciutat estan reflexats en part en el reaprofitament de peces arquitectòniques en les noves construccions (carreus, alguns amb motlures), ja des d'una època avançada. Les excavacions dels nivells Augusteus de Can Xammar ja detectaren alguns d'aquests blocs reaprofitats. També s'han localitzat en algunes clavegueres. Sembla per tant que ja de bon començament la ciutat sofrí canvis arquitectònics importants, amb l'enderrocament d'edificis importants en pedra.

De tota manera cal tenir en compte que ens movem en un terreny hipotètic, i és difícil conèixer l'origen d'aquests canvis. Ben segur, però, els estudis que actualment s'estan

⁹ Sembla que aquestes dades es confirmen a nivell global de la ciutat, amb importants fases de canvi.

realitzant a la ciutat per part de l'equip del Museu Comarcal podran aclarir algun d'aquests episodis.

El moment Augusteu sembla ser important a la ciutat. Aquest fet es reflexa en la construcció de noves estructures, després d'un període que semblava presidit per les amortitzacions d'estructures.

Posteriorment, ja en època Alt-Imperial, sembla el moment Flavi un nou moment de canvis urbanístics importants, amb la construcció de noves clavegueres (indici més que probable de canvis urbanístics).

2.2.2.3 - La condició jurídica.

El tema de la condició jurídica d'*Iluro* ens obliga a plantejar un problema fortament debatut per la historiografia, tant l'actual com la més antiga, respecte a la condició jurídica de les fundacions romanes en època Republicana i Augustea, especialment pel que fa als nuclis provincials, de fora d'Itàlia.

El problema és complexe i molt significatiu, doncs la identificació de la condició jurídica dels nuclis urbans (i dels nous territoris) que quedaren inclosos dins les àrees dominades per l'Imperi Romà, ens permet obtenir valuosa informació respecte a quina fou l'organització que s'establí en aquell territori, com s'assimilà la població indígena anterior, quin tipus d'explotació es posà en pràctica en aquella àrea, etc... No es tracta només d'identificar l'estatut d'aquell centre urbà (colònia, municipi, etc..), sinó d'establir també els mecanismes que s'amaguen darrera d'aquest estatut jurídic: immunitat?, *ius italicum*?, *ius latii*?, etc..

Roma coneix un ventall molt ampli de condicions jurídiques (sorgides de condicions històriques diferents), i no es possible una aproximació simplificadora al problema. En un article recent, C. Gonzalez-Román ha demostrat com fins i tot la mateixa categoria de "colònia de ciutadans romans" podia comportar situacions jurídiques ben diferents, doncs mentre per exemple *Acci* disfrutava del *Ius Italicum* (i per tant el sòl era ja propietat dels seus habitants, amb el *dominium ex Iure Quiritum*), altres colònies, com per exemple *Urso*, no posseïen aquest privilegi, i el sòl seguia sent provincial, i per tant en última instància sotmès a Roma (GONZALEZ-ROMAN 1991 p. 96-97).

Un cas semblant el planteja la problemàtica respecte a la condició llatina, o ja romana, de determinades entitats (per exemple els municipis que encunyen moneda en època Augustea). Un tipus o altre de situació jurídica, canvia de manera important la seva interpretació.

Probablement serà millor analitzar aquesta problemàtica a partir de l'estudi concret del cas que ens interessa, *Iluro*.

De la condició jurídica d'*Iluro* en tenim diverses referències: les fonts literàries antigues i les fonts epigràfiques.

- Fonts Literàries:

La font literària més important és Plini (*N.H.* III, 4, 22) on s'ens diu que *Iluro*, junt amb *Baetulo* i potser *Blanadae*, era un *Oppidum Civium Romanorum*. Els altres textos antics on apareix la ciutat (Mela, *De chor.* II, 5, 90, que

el cita com a un dels *parva oppida* de la zona, i Ptolomeu, *Geogr.* II, 6, 18), no ens diuen massa cosa¹.

La referència decisiva és per tant Plini.

- Fonts epigràfiques:

Coneixem diverses inscripcions on apareixen càrrecs administratius lligats a la condició jurídica d'*Iluro*. Es tracta de càrrecs indicatius de l'existència d'una estructura municipal: Duòvirs (IRC I, n° 101, 102, Modolell), i un Flamen de Roma i August. Aquestes referències ens indiquen clarament, doncs, que *Iluro* fou un municipi². No ens indiquen, però, si fou un municipi de dret llatí o de dret Romà, i per tant ens manca una informació molt important per a completar la condició jurídica de la ciutat i el seu territori.

En el cas d'*Iluro*, però, i a diferència d'altres municipis romans, l'epigrafia ens ha transmés una dada cronològica important. Sabem que Luci Marci Optat (IRC I n° 101) fou el duòvir quinquennal primer, és a dir que ens indica la cronologia inicial d'una reorganització o del nou establiment de l'estructura municipal. La datació de la inscripció ens donarà la cronologia d'aquest canvi: època Augustea (RODA 1989)³, o en tot cas sempre dins la primera meitat de s. I d.C.

Sembla per tant segur que en època Augustea *Iluro* era ja un municipi. Però, de quin tipus?, perquè Plini el cita com a *Oppidum civium romanorum*?

Respondre a aquestes preguntes, es submergir-se dins el complex món del dret romà, però evidentment hem de fer-ho. Serà per tant necessari que comencem per l'estudi de la cita Pliniana, peça clau en la interpretació final.

Plini dedica la seva *Naturalis Historia* a l'emperador Titus, l'any 74 d.C.. Aquesta, però, no és la datació que es correspon amb la descripció que Plini reflexa en la seva obra. Plini treballa amb unes bases documentals de cronologia anterior. L'establiment d'aquesta cronologia, ens permetrà conèixer la cronologia de la realitat que Plini descriu.

Plini escriu la seva obra, de caràcter erudit i compilador, però també literari, en base a diverses bases documentals. Ha estat generalment acceptat, i el propi Plini ho diu en el text, que una d'aquestes bases ha estat el Mapa d'Agripa, però n'hi ha d'altres. Segons R. Thomsen Plini utilitzà diverses fonts: un llistat de pobles i ciutats,

1 Veure capítol de les fonts literàries.

2 Veure capítol dedicat a les fonts epigràfiques.

3 Les diferents possibilitats de datació d'aquesta inscripció, així com les possibilitats que ofereixen altres inscripcions també molt significatives (per exemple IRC n° 102) han estat ja estudiades en el capítol de les fonts epigràfiques.

diversos periples de les àrees costaneres, les dades del mapa d'Agripa, i la font que pot considerar-se principal: les llistes relacionades amb el *census* romà (THOMSEN 1947 p. 17-46, en especial p. 33). Es tracta d'uns llistats d'època d'August, la *tabula censoriae*, on apareixen les llistes de pobles i ciutats (així com algunes formes ètniques, que s'expliquen pel caràcter fiscal del document). Aquest origen explica el gran detall en les condicions jurídiques de cada centre. És possible que el propi Mapa d'Agripa i els seus *comentarii* estiguessin relacionats amb aquestes llistes del cens, llistes fiscals (THOMSEN 1947 p. 34).

Coneixem la cronologia dels cens romà en aquest període. Després del *Iustrum* de l'any 69 a.C. no es pogué efectuar cap altre cens a l'Imperi (en part degut a la gran inestabilitat) fins a l'any 29-28 a.C.. L'encarregat d'efectuar aquest nou cens fou precisament Agripa (WISEMAN 1969).

Sembla per tant que l'obra de Plini es basa en part en aquestes llistes fiscals elaborades per Agripa⁴, i que reflexa un moment històric d'època Augustea, però també anterior (la datació del cens, l'any 29-28 a.C., és anterior al gran període de les reformes Augustees, identificat sobretot entorn els anys 16-13 a.C., coincidint amb el viatge a Hispania (LE ROUX 1986 p. 339)).

Aquesta cronologia Augustea és generalment acceptada respecte a les fonts de Plini⁵, almenys pel que fa a les fonts més tardanes (GONZALEZ ROMAN (1991 p. 91) considera que n'hi ha d'anteriors, igual com LE ROUX (1986 p. 335)).

En aquest sentit, és significativa per exemple la precisió que fa P. Le Roux quan indica que la descripció de Plini d'Hispania, tot i conèixer la tripartició provincial, segueix bàsicament l'esquema Citerior/Ulterior anterior a les reformes d'August⁶ (LE ROUX 1986 p. 335).

El terme *oppidum civium romanorum*, doncs, que Plini tant utilitza, sembla correspondre a una realitat anterior a aquest moment Augusteu. Què significa aquest terme?

Sembla avui en dia molt poc acceptada la teoria de Ch. Saumagne que questionava l'existència de *municipium civium romanorum* fora d'Itàlia (SAUMAGNE 1965). Segons aquest raonament, calia pensar que tots els municips existents fora d'Itàlia eren municips de dret llatí. Aquests *municipia*

4 Si bé aquesta no fou en tots els territoris la font principal, o almenys això es pot despendre de la diferència entre les llistes Plinianes d'Hispania i Africa, de les d'altres àrees (CAPALVO 1986 p. 50, nota 5).

5 Així per exemple ho considera A. D'ORS (1974 p. 257), LE ROUX (1986 p. 335), CHASTAGNOL 1990 p. 353, GONZALEZ ROMAN 1991 p. 91)

6 Plini no pot reflexar en la seva obra tots els canvis jurídics que des de l'època Augustea fins el seu moment s'han produït, doncs segueix una font anterior que no pot continuament corregir.